

UDC 37.013:001.891(477)"10/18"

Preconditions and factors of the emergence of socio-humanitarian knowledge in Ukraine

Mykola-Oleg Yershov

Institute of Pedagogical and Adult Education, Ivan Zyazyun
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv
<https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>

Abstract. The thesis highlights the role of socio-humanitarian knowledge as a factor in the formation of national identity, civic consciousness and value orientations of Ukrainians. The cultural, religious, political and educational prerequisites for its formation in the historical context of the eleventh and eighteenth centuries are revealed and the contribution of Ukrainian thinkers to the development of the humanitarian tradition is analysed.

Keywords: socio-humanitarian knowledge, values, national identity, worldview transformation.

Передумови й чинники зародження в Україні соціогуманітарного знання

Микола-Олег Єршов

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих,
НАПН України імені Івана Зязюна, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-6839-622X>

Анотація. Висвітлено роль соціогуманітарного знання як чинника формування національної ідентичності, громадянської свідомості та ціннісних орієнтирів українців. Розкрито культурні, релігійні, політичні та освітні передумови його становлення в історичному контексті XI–XVIII ст. та проаналізовано внесок українських мислителів у розвиток гуманітарної традиції.
Ключові слова: соціогуманітарне знання, ціннісні орієнтири, національна ідентичність, світоглядна трансформація.

У вітчизняному науковому дискурсі соціогуманітарне знання тлумачиться як повний комплекс знань про людину, чисто людські (антропологічні) характеристики та сформовані завдяки їм людиновимірні системи (соціальні структури та інститути) [1, с. 83]. У розвитку української держави та української політичної нації соціогуманітарне знання відіграє надзвичайно важливу **роль**: **формує національну ідентичність** (посилює здатність етно-національної спільноти до виживання у складні історичні періоди державо- та націєтворення; генерує історичну пам'ять народу; забезпечує збереження мовних, культурних, духовних кодів українства); **виховує громадянську свідомість** (вчить об'єктивно оцінювати стосунки людини, суспільства й держави, розрізняти добро і зло, розвиває культуру дискусії; розкриває сенс таких цінностей як права людини, свобода, демократія й гідність; сприяє формуванню людини не лише як

особистості та фахівця, але й громадянина); *визначає ціннісні орієнтири людини, суспільства й держави та зміст освіти* (наповнює набори навичок етичними, культурними і світоглядними вимірами; є запорукою цілісного розвитку особистості, здатної не лише виконувати трудові функції, але й творити; формує здатність до емпатії та соціальну відповідальність); *інтегрує українську освіту у світовий освітньо-культурний простір* (наближає українську освіту до європейських стандартів; демонструє дієвість міждисциплінарних дискурсів; у діалозі культур і цивілізацій виступає "мовою", якою говорить увесь світ); протидіє маніпуляціям і пропаганді (розвиває критичне мислення; в умовах інформаційної війни є інструментом критичного сприйняття реальності; вчить бачити і розвінчувати дезінформацію, історичні фальсифікації, шовінізм у всіх його проявах).

В історії української духовності XI–XVIII ст. знаменується низкою важливих подій: XI–XII ст. (*світоглядна трансформація*: перехід від язичництва до християнського монотеїзму; створення церковної літератури, розвиток морально-етичних повчань, зародження літописання як духовно-історичного жанру; формування української християнської філософії); XIII–XVI ст. (*світоглядна криза*: зумовлений монгольською навалою 1240 р. занепад духовних центрів Києва; перенесення інтелектуального й духовного життя на західні землі Галичини, Волині, Поділля; формування полемічної літератури з критикою католицизму і захистом православної традиції; виникнення, братств, шкіл і друкарень, що сприяли обстоювання права на духовну й культурну самобутність); XVII ст. (*просвітництво*: заснування Києво-Могилянського колегіуму (1632), синтез християнської схоластики, ренесансного гуманізму та барокової філософії; поява провідних інтелектуальних постатей (Інокентій Гізель, Йоаникій Галятовський, Лазар Баранович, Симеон Полоцький та ін.); формування Феофаном Прокоповичем державницької ідеології); XVIII ст. (*зародження модерної української духовності*: утвердження української освітньої й духовної еліти, готової до самостійної політичної думки; поширення "філософії серця", ідей внутрішньої свободи й духовного самопізнання"; поширення духовної культури серед простого народу через пісні, думи, проповіді; перехід до освіченого національного самовизначення).

Таким чином, можна стверджувати, що на формування соціогуманітарного знання в Україні непересічний вплив мали культурні релігійні, політичні і власне освітні **чинники**: *християнізація Русі (988 р.)*, названа *світоглядною революцією* (запровадження християнства, формування "ціннісної двовірності" як поєднання язичницької поваги до громади, природи, традиції з новим християнським світоглядом; виникнення культурного й філософського перелому, який відкрив доступ до візантійської освітньо-філософської традиції; утвердження її етичних, моральних, правових уявлень про справедливість, відповідальність, гріх, добро і зло; формування концепції особистості як морального суб'єкта); *візантійський інтелектуальний вплив* (поширення перекладних візантійських хронік, повчань, філософських трактатів, що сформували світоглядні, правові та соціальні уявлення українців); *розвиток вітчизняної писемності й освіти* (виникнення

перших шкіл при монастирях і церквах; поширення книжної справи; формування оригінальної літературної традиції, що вміщує елементи соціогумантарного знання, як, наприклад, релігійно-моральний аналіз дій князів у "Повісті минулих літ" Нестора Літописця); *розвиток монастирів як осердків української культури й гуманітарної думки* (зосередження інтелектуального життя в Києво-Печерській лаврі; гуманістичне осмислення історії та особистості у працях Іларіона Київського та Феодоія Печерського; наповнення моральних тем, питань справедливого правління, патріотизму, взаємин влади й духовенства соціогуманітарними сенсами); *зародження соціальної й політичної культури* (утвердження князівської влади та розширення церковної автономії стимулювали соціогуманітарне осмислення таких феноменів як справедливість, лідерство, відповідальність перед спільнотою і Богом, що сприяло формування етико-соціальних уявлень, які стали основою філософсько-гуманітарної думки України).

Отже, соціогуманітарне знання є духовним і смисловим фундаментом української культури й освіти, оскільки не просто передає факти, а формує людину як творця спільноти і суб'єкта історії. Упродовж XI–XVIII ст. українська духовність еволюціонувала від релігійно-етичного світогляду Київської Русі до інтелектуального гуманізму Просвітництва. У центрі цієї еволюції – ідеї добра, справедливості, свободи й національної гідності, що є фундаментом сучасної української ідентичності. Передумови для розвитку соціогуманітарного знання сформувалися в Київській Русі у XI–XII століттях. Це – християнська філософія, візантійський вплив, розвиток писемності й морально-етичної літератури та політична практика князівств. Саме в цей час закладаються основи української гуманітарної традиції, що поєднує освіту з духовністю, етикою та національною ідентичністю.

Список використаних джерел

1. Надибська О.Я. Соціогуманітарне пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 2010. Вип. 41. С. 83–94. https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_41_6.pdf.
2. Вдовина О. Я. Ідеал смиренномудрія, ненасильства та саморозвитку як символічна структура української культури: від Київської Русі до сьогодення (на матеріалах Міжнародної наукової конференції "Образи світу на порозі нового тисячоліття", травень 2002 р., м. Київ). *Практична філософія*, 2002. № 2. С. 81–85.
3. Соціогуманітарний потенціал освіти як чинник модернізації українського суспільства: колективна монографія / кол. авт., відп. ред. М. Ф. Шмиголь. Київ, 2018. 326 с. <https://surl.li/pviacn>.
4. Франко І. Характеристика руської літератури XVI–XVII століть. В: *Європейське відродження та українська література XIV–XVIII ст.* / [відп. ред. О. Мишанич]. Київ: Наукова думка, 1993. 374 с. С. 360–361.
5. Утвердження української національної та громадянської ідентичності: монографія / кол. авт., за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : "Компрінт". 2024. 232 с. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/741358>.